

An elderly woman with white hair, wearing a dark grey coat and a light-colored headscarf, is standing in front of a blue wooden door. She is holding a wooden cane in her right hand and a key in her left hand, which is inserted into the door's handle. The door has a dark metal handle and a keyhole. The woman's expression is one of concentration as she looks down at the key.

Вільгельм Й. Вайбел

Жди мене, бабушка!
Історія життя української каторжанки

Фото Костянтин Бобрищев

Передслово

Початок цієї маленької історії був написаний мною декілька років тому у тихі різдвяні дні і я думаю, що вона поряд з горем та переживаннями зображених тут людей, передає також і пошук, прагнення миру. Вона показує жорстокість людини, так само як і любов до ближнього, вона не зупиняється на кордонах між народами і не стримується перед заповідями релігій. Друзів і ворогів у цій історії часто можна знайти один біля одного, так само як овець і вовків.

Сумно, що знову й знову ворожнеча і війни вбивають людей, ранять їх, причому душевна рана може бути такою ж страшною, як і тілесна рана. Таким чином, я думаю, ця історія стосується не тільки подій варварської війни, котра під німецьким керівництвом кілька десятиліть тому спустошила Європу, з мільйоном загиблих у наслідку. Тому що головна дійова особа цієї історії, українка Людмила, могла б так само жити під кінець війни як німкеня у Верхній Сілезії і там пережити страхіття радянської окупації; але вона могла б сьогодні жити і в Сирії, вчора в Афганістані, або ж в якійсь іншій країні, де панують війна і терор, смерть і горе. Вівці й вовки є, нажаль, усюди. І всюди чекають бабусі на своїх онуків, і матері на своїх дітей!

Чи стосується цей факт і нас, тих, кому сьогодні можна жити у мирі? Мир цінуєш, нажаль, лише тоді, коли він під загрозою, коли його більше немає. Коли мені було 5 років, почалася страшна Друга Світова війна, для мене, як маленького хлопчика, ще не відчутна. Але шлях від дитини до юнака послідовно відкрив мені очі на цю прірву, хоча зовсім страшні події ще все-таки обминули наш регіон. Однак бомбардування на Різдво 1944 року та навесні 1945 року наклали значний відбиток на мою точку зору: смертельний страх у бомбосховищі, як, наприклад, різдвяного дня 1944

року, втеча від самонавідних бомбардувальників – винищувачів, невизначеність і страх в останній день війни і втеча від загонів СС, які на самому початку хотіли захищати Зінген, до Швейцарії. Там – таке цінне враження: нейтральна Швейцарія надає нам – хоч лише й на один день – політичний притулок у лісі Шюппельвальд під Рамзеном, для мене «лісі людяності». Але якраз саме ці події зробили мене чутливим до тем, пов'язаних з біженцями і політичним притулком.

Однак, це не лише війна, яка пише такі історії. Як вже було сказано, всюди і щодня на життєвому шляху є вівці і всюди підстерігають вовки: і сьогодні, у нас! Ця маленька історія повинна загострити наше чуття до овець, тобто до людей, котрі, не зважаючи на кордони й релігії, хочуть мирно один з одним насолоджуватись божим творінням. Також ця історія має зробити нас пильними й до вовків, котрі знов і знов розповсюджують страх і жахіття, котрі своїм моторошним виттям спокушають інших перетворюватись на чудовиськ. І давайте все ж не будемо обманюватись: на вовках не завжди грубе хутро, не завжди уніформа. І той, на кому м'яка шерсть, не завжди є мирною вівцею.

Так треба розуміти цю історію Людмили з села на Дніпрі, з України. Молода українка Людмила, яка знаходиться в центрі подій, не існує в такому вигляді, вона вигадана автором. Так само й імена інших осіб та місцевостей належать до світу фантазії, але про відповідні зв'язки все одно можна легко здогадатися, тому що ці події правдиві, вони є реальністю. Вони походять із багатого досвіду більш, ніж 50 років історико-дослідницької роботи у сфері війни, окупації, депортації, полону та базуються на незліченних розмовах та інтерв'ю з постраждалими людьми з бывшего Радянського Союзу, а також із громадянами нашої батьківщини. Цінний внесок до цієї справи зробили для мене дві жінки з України,

журналістка Людмила Овдієнко з Кобеляк та перекладачка Олена Данилюк з Полтави. Багато розмов з обома жінками теж, безумовно, дали поштовх до зображення подій у такій формі.

Що ж показує ця історія – фантазію чи реальність? А чи не міг би у описаному місті Бергштадт відобразитися і мій рідний Зінген, а за описаною горою, може, приховується Гоентвіль? Чи могли б зображені заводи уособлювати наші тутешні промислові підприємства? Чи могло б під синонімом Ранддорф – крайнє село – матися на увазі село у регіоні Хегау, Ваттердінген - те село, де під кінець війни було публічно повішено одного польського каторжанина, який закохався у дочку фермера, в котрого він працював.

Початкові сторінки цієї історії були дійсно написані мною ще у різдвяні дні 2001 року, але з плином років знову й знову додавалися нові напрацювання.

Написані тихими різдвяними днями? Власне кажучи, ці записи не мають багато спільного з Різдвам. Чи мають? Чи не ховається за заголовком «Жди мене, бабушка» звичайно і просто пошук «миру на землі», примирення, прощення, - і саме для усіх тих, хто є людьми доброї волі.

Вільгельм Йозеф Вайбель

Висловлюю щире подяку пані доктору Кармен Шайде, яка безкорисливо виконала для мене роботу по ескізному проекту, а також Костянтину Бобрищеву з Кобеляк, який є автором більшості фотографій.

Жди мене, бабушка!

Щоденник Людмили Семенченко

Ми пишемо – 12 травня 1942 року, і щось зсередини примушує мене обов'язково записати те, що мене хвилює, так як я це робила, коли кілька років тому вперше закохалася і через кінець цього кохання була у такому сумному настрої. Важкі сірі хмари висять сьогодні над Дніпром і його хвилі важко б'ються об берег біля луку, на якому стоїть наша стара, вкрита соломою, хата. Але не тільки хмари виглядають важко та сумно. Те саме я бачу, коли заглядаю в обличчя мами й бабушки, моєї любої бабусі. Нема ніякої радості, і в цей вечір усе не так, як раніше. Володя, мій 10-річний брат хоче побігти до річки, як завжди, але мама різко зупиняє його, і мені не можна, як було до цього, вечорами, посидіти зі старшими перед хатою. Страх виразно висить у повітрі, і все нагадує мені меланхолію наших народних пісень, які тато раніше часто співав разом з нами перед хатиною. З якою пристрасстю грав батько на своєму баяні і як часто ходив він після цього на берег річки. Потім звідти лунала у ніч його повна пристрассті пісня: «Реве та стогне Дніпр широкий».

Мій маленький брат ще не розуміє, чому мама й бабуся загнали нас у будинок, вони обидві пильнують нас, оберігають, відколи дідусь помер, а тата забрали до Червоної Армії на боротьбу з німцями. Я відчуваю, коли дивлюсь через вікно на село, що до нас наближається біда. Здається, навіть тварини це відчувають: у стайні за хатою неспокійно. Можна побачити багато чужих солдатів – німців у сірій формі. Також кидається в очі велика кількість уніформованих українців, тобто наших земляків, серед них, і це повертає на спогади про події з мого дитинства, на пам'ять приходять події,

про які в сім'ї заговорили лише вісім місяців тому, як німці зайняли село. У мої боязливі думки надходить з-понад річки темрява, страх, немов маленькі гадюки, заповзає у кожную щілину нашої хати. Поки мама виймає борщ з печі і розливає його нам, глянувши крадькома на татову фотографію над столом, бабуся, моя люба бабушка, починає тихенько розповідати: її думки вертаються на 10 років назад, коли сталінські поплічники пройшли країною, щоб поширити страх та жахіття, щоб зробити вільних селян України рабами, знищити фундамент нашого народу. Мені було тоді якраз вісім років, - була ще мала, але досить доросла, щоб відчути той страх. Озброєні прихвостні, серед них і наші сусіди, вивели худобу з нашого хліву і заборонили батькові й матері, діду й бабусі забирати з поля врожай. Говорили, що дід - куркуль, експлуататор. Але ж у нього була лише одна корова і три кози. Простий селянин, який ніколи нікого не скривдив.

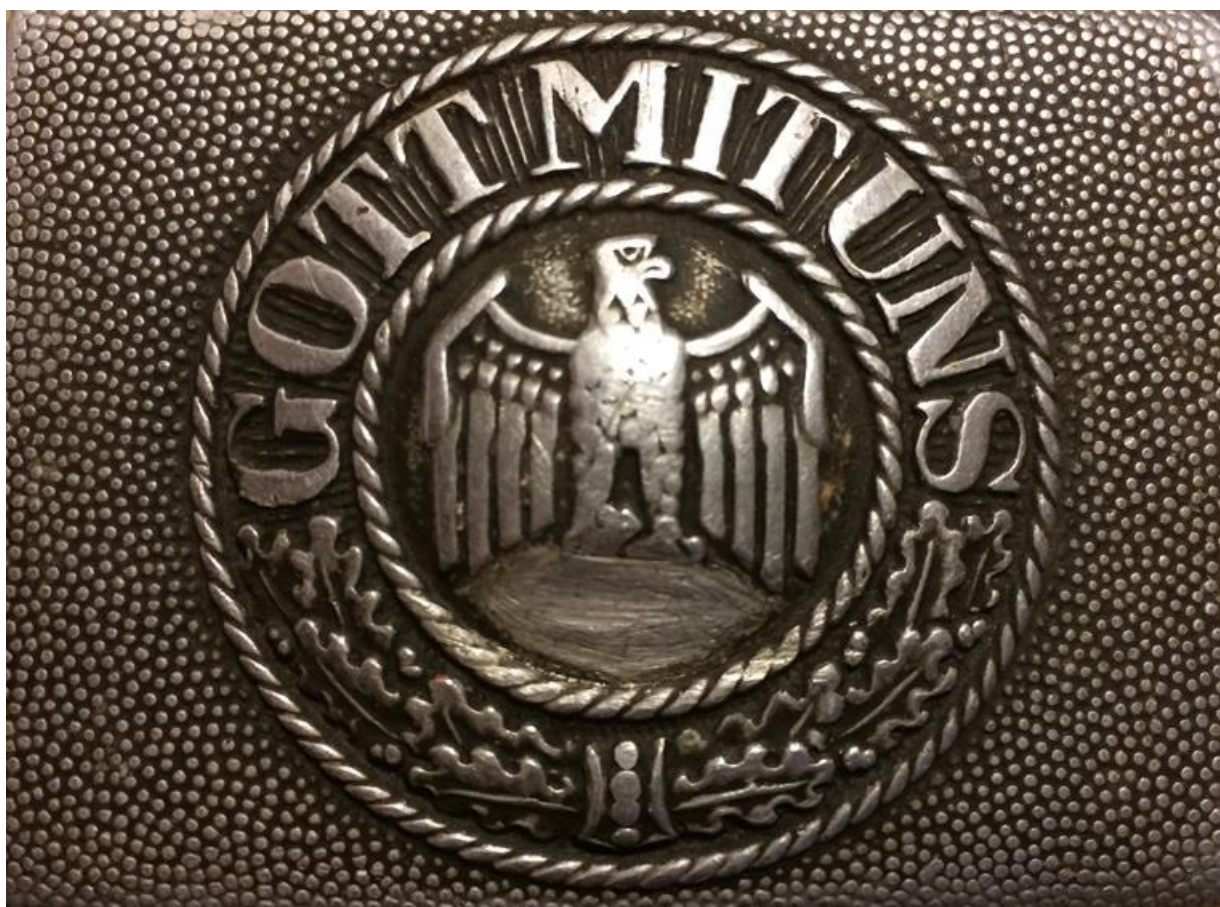
Декоtrim сусідам було ще гірше: їх забрали і вони, як старий Василь Іванович, який нам завжди читав вірші та казки, ніколи не повернулися. Моїй матері було особливо важко: вона тоді була вагітна на останніх місяцях, та все рівно ходила потайки разом з бабусею по селах, щоб випросити якоїсь їжі. Батько залишався вдома, щоб стерегти хату та вправлятися з худобою. Одного разу мама і бабушка не повернулися вночі додому. Набагато раніше, ніж очікувано, дав про себе знати мій маленький братик у маминому животі. Щоб не мати проблем з озброєними бандами, які пересувалися туди-сюди, мама і бабушка заховалися в безпечному місці в березовому лісочку коло нашого Дніпра. І там тоді несподівано з'явився на світ мій братик, маленький Володя. Глибока борозна в полі стала його колискою, а кущ калини ласкаво затуляв йому сонце. Коли на другий день стемніло, бабушка принесла малюка до нас у хатину. Я і сьогодні ще чую ті слова, які мама сказала батькові, коли він ніжно обійняв її, зустрічаючи: «Хіба зараз той час, щоб народжуватися?». І як відчайдушний крик звучать мамині слова «Як може Бог це допустити?».

Мій борщ тим часом захолонув, через думки та розмови я на короткий час забула про те, що, немов чорні хмари, повисло над нашою хатою. Що принесе нам перебування тут цих «сірих» солдатів?

Грюкіт у двері різко вириває нас із спогадів і повертає у день сьогоднішній. На порозі стоїть Іван Федорович, наш шкільний учитель, він тепер поліцай, працює на німців. Той вказує на мене і кричить: «Сьогодні ввечері, о шостій, прийдеш до колодязя, нагору, в село. Ти поїдеш до Німеччини. Велике чекає на тебе.» Він закрив двері, а ми, заціпенівши, сиділи коло столу, на якому все ще стояв обід. Мати плаче, знімає зі стіни батькову фотографію. потім тихо виходить у двері, ледве тягнучи ноги.

«Спочатку йдеш ти», - чую її схлипування, - «а тепер ще й Люда мусить піти від мене». Вона молиться і там, у маленькій кімнатці перед іконою, що прихована на стіні під килимом, вона час від часу скрикує крізь сльози, що душать її: «Господи, чому?!»

Бабушка зосталася з нами, дітьми, за столом і пригорнула нас – ніжно, немов захищаючи. І вона, та, яка випромінює так багато любові й мудрості, вона приводить нас до матері у кімнату. «Німці ж християни. Вони ж не роблять таких страшних речей, яких ми натерпілися у минулому у власній країні від наших безбожників», - говорить бабушка твердим голосом, і вона розповідає, що німецькі солдати не безбожники. У них навіть на ремінних пряжках написано «З нами Бог».

Мама замовкла. В неї не вкладається в голові те, що відбувається. Її погляд скеровано десь удалечінь, і лише руки ще слухаються її. Ніжно гладить вона моє волосся. Мама більше не в змозі мене підтримувати, тепер, коли я побуду з нею лише кілька годин, коли вона мені так потрібна. Бо я мушу їхати, далеко, та ще й у чужу країну, де я нікого не знаю. Я ніколи не залишала своє село, ніколи не спала в іншому місці, ніж у своїй кімнатці за нашою світлицею. Як же я сумуватиму за своєю сім'єю, за бабусею, за мамою, за малим братиком Володею, за нашою хатиною, за річкою. Чи там, куди я зараз мушу їхати, теж будуть лелеки й солов'ї, такі красиві квіти, як у нас, телятко, яке до мене ластиться? А чи знають люди в тих далеких краях наші прекрасні пісні, чи зорі там такі ж ясні, чи на їхніх деревах така сама світла кора, як на наших березах? Там теж є місце, де покояться мертві і де за них моляться?

Я згадую про все, що вже пережила у свої молоді роки, знову думаю про той час, 10 років назад: голод і страх, нужда і відчай. Але завжди поряд були батьки і бабушка, я могла завжди до них притулитися, знайти захисток, як малі курчата під квочкою. Але завтра, післязавтра, потім? Залишилось тільки три години до того, як я піду з цього бідного, але теплого гнізда. Бабушка відчуває мій глибокий страх, мою невтамовну тривогу, в той час як мама все ще стоїть з батьковою фотографією в руках перед іконою у кімнаті. «Чому тепер ще й Люда, чому? Вона ж нічого поганого не зробила!» Бабуся ніжно пригортає мене, так, як вона завжди це робила, відколи я її пам'ятаю. «Як воно буде там, у тім краю, де народились ці чоловіки, що стоять надворі перед моєю хатою у своїх сірих уніформах?» - проноситься у моїй голові думка. – «Вони теж залишили своїх дітей вдома, з мамою, з бабусею?

І знову й знов нові питання: «Чи буде й там так сонячно й тепло, як оце тепер у нас, чи є й у тім чужім краю така горда ріка, як наш могутній Дніпро? Там теж пасуться вівці і їхні ягнята, там теж чути взимку на повний місяць, як виють вовки?». «Чи там теж є гарні сусіди, які допомагають, коли мама захворіла?»

Бабуся обіймає мене і знову розповідає, що там, куди я маю їхати, люди – добрі християни, що вони теж з Богом живуть». «Знаєш,» - каже вона, - «у нас один і той самий Бог». Вона показує на мого брата і говорить: «Пам'ятаєш? Володя саме дуже захворів тої осені, смертельно захворів, як німецькі солдати зайняли наше село. Кількома днями раніше ми чули, яке страхіття робилося в селі з протилежного боку річки: загиблі люди, палаючі хати, плачучі діти й жінки, які вже ніколи більше не могли сміятися. Як ми боялися тих чужинців, як непокоїлися через здоров'я маленького Володі. Але один з німецьких солдатів, який хотів взяти в нас молока, помітив, що хлопчик гарячий, що в нього жар. Він пішов, а згодом повернувся назад, а з ним прийшов привітний, високий офіцер, на руці в якого був червоний хрест. Лікар? Ми були стривожені, боялися! Німець либонь відчув наше хвилювання, наш страх. Він витяг зі свого бумажника фотокартку, на якій була його дружина і його маленький син, а сам посміхнувся. Потім він повернувся до нашого хворого хлопчика і говорив з ним дуже спокійно, і хоча ми не розуміли, що він казав, ми знали, що він хотів допомогти нашій дитині. Офіцер обстежив Володю, потім дістав зі свого мішка якісь ліки. Два рази у наступні дні він заходив іще до нашого маленького пацієнта, а потім ми його більш не бачили. Німець, власне кажучи, наш ворог, нам допоміг. Чи дозволялось це йому взагалі? Нехай Господь дарує йому і його родині довгих років!»

Після цієї розповіді мій страх трохи улігся, бо я теж чітко пам'ятаю того чоловіка і його вчинок. «Усі німці такі?» - питаю я. Бабуся на це не відповідає одразу. А потім промовляє слова, які я завжди носитиму у своєму серці: «Запам'ятай це на все життя: всюди є вівці і вовки.»

Але час біжить, бабуся нагадує, що треба зібрати в дорогу якісь необхідні речі. У полотняну торбу я складаю одягу, якої в мене небагато. Бабуся кладе туди щось їстівне і дає мені з собою ще пляшку води. Я встромляю фотографію тата й мами у дерев'яну обгортку, подаровану колись батьком. Бабуся дає мені мамині валянки, тому що вони трохи кращі, ніж мої. Я йду без панчох, свою єдину пару я, певно, вже поклала в торбу, бо думаю, що і в чужій країні, може, прийде зима, що й там можуть бути завірюхи. Чи там не буде снігу?

Як надходить час прощання, мама стоїть, плачучи, під дверима нашої хатини. Вона цілує мене і тицяє мені у тремтячу руку шматок хліба, черствого хліба. Він уже давно лежав перед старою іконою у маленькій кімнаті. Я не розумію, навіщо мама це робить, але я кладу хліб обережно до своїх речей, а бабуся простягає мені маленький мішечок, наповнений землею з нашого саду – українською землею. «Нехай Господь буде з тобою», говорить вона, ця сильна, стара жінка, і крадькома витирає сльози з своїх очей, обіймаючи при цьому не лише мене, а й свою дочку, мою дорогу маму.

Ось з іншого боку села прибувають декілька вантажівок, замаскованих у темний колір, з солдатами у сірій уніформі. Пора йти – прощання. Я гладжу ще раз своє маленьке кошения, ще раз з сумом проходжу по своїй рідній домівці. Ніколи не забуду ці хвилини свого життя, ніколи не зітруться з моєї пам'яті обличчя цих людей, людей, яких я змушена покинути тут, у маленькій хаті коло великого Дніпра. «Прощавай, мамо», кажу я, а до бабусі кричу, як уже вирушила у дорогу на місце збору коло центрального колодязя, «Я повернуся – чекай на мене, бабушка!»

З усіх хат ідуть зараз люди до сільської площі, в першу чергу, більш молоді люди, яким наказали з'явитися у цьому пункті збору. Ось я бачу, що Олена, одна з моїх подруг з села, теж тут. Це мене трохи втішає. І син нашого сільського кравця, Григорій, прошттовхується через цей натовп. Він вже не може розмовляти; від розпачливого плачу він втратив здатність говорити. Його батько Афанасій прийшов з ним. Стоячи на колінах і

плачучи, благає він сільського поліцая і якогось німецького офіцера, щоб його хлопчика залишили в селі, йому ж тільки 11 років. «Він уже достатньо великий!», - кричить поліцай на батька. «А якщо ти цього не зрозумієш, то запалає твій дім, як факел!» До пункту збору все надходять і надходять більш старші люди з села, мама й бабуся теж. Там уже була моя тітка Євгенія, яка проводить мого двоюрідного брата Миколу Федоровича. «Якщо й він ще зараз піде, то в мене вже нікого не залишиться, двох синів ви вже вбили!», - кричить вона німецькому офіцеру і його українським помічникам у чорних формах.

Лише одна людина приходить, сміючись, до пункту збору. Це Анатолій Васильович, син коваля. Він навчився трохи німецької від своєї матері і помагав тепер німцям, як перекладач. «Усі в селі будуть нам заздрити. Німеччина виграє війну і я тоді з гордістю повернуся на батьківщину!». Так кричить він усім, хто із страхом і недовірою стоїть тут на площі. Нам наказують сідати на вантажівки, солдати з гвинтівками приводять ще двох хлопців з села, які хотіли втекти. Їх побили, і вони ледве вилазять на машину. Потім фіцер дає знак від'їжджати. Деякі з проводжаючих чіпляються за машини, але охоронці їх відганяють. Плач та схлипування, розпачливі вигукування імен заглушають гуркіт моторів, і поки сонце над Дніпром прощається з цим, таким важким для нас, днем, я спостерігаю, як постаті бабусі й мами все віддаляються й віддаляються. Я махаю рукою, а маленький Григорій ще довго гукає до своєї матері, навіть коли наша машина вже далеко, дуже далеко від'їхала від села. Анатолій називає його боягузом, маминим синком.

Настає ніч. Ми все ще їдемо у вантажівці і з темнотою до нас приходить втома і виснаження. Стає спокійніше і монотонний шум мотору

перекриває тихе схлипування у машині. Тільки наймолодший, Григорій, ще плаче. Ми раді, що в нього взагалі знову є голос. Марія Василівна, вона серед нас найстарша і найспокійніша, обіймає хлопчика. Вона тихо говорить з ним, доки і я завершую цей останній день на моїй батьківщині глибоким сном.

Нарешті наша машина зупиняється і ми стоїмо перед довгим товарним поїздом, на який нас потім погрузять. Навкруг стоять німецькі солдати, охорона, і перед якоюсь старою будівлею нам роздають гарячий суп з великого казана. Потім нас відправляють у залізничні вагони, двері запирають, і через 4 маленьких віконця у даху вагона до нас потрапляє трохи світла. У переповненому вагоні ми знаходимо невеличке місце і намагаємося підгорнути собі частину соломи, вкинutoї до вагона, щоб не так твердо було лежати. Наша найстарша, Марія, знову бере малого Григорія ближче до себе і каже нам з Оленою, щоб ми не сідали поблизу великого відра, міцно прив'язаного мотузком до стіни вагону.

Монотонне стукотіння поїзду лише зрідка переривається зупинками, пов'язаними з відкриванням дверей. У вагони подають хліб та воду, інколи дають буряк. Анатолій жаліється одному з наших поліцаїв, що стоїть з німцями перед вагоном: «Нам потрібно набагато більше хліба, і води теж треба більше». Охоронець перекладає це одному німцю, той кричить: «Стули пельку! Наскільки ти голодний, вирішуємо ми!». Але, дійсно, того, що нам дають їсти, - занадто мало. Ми страшенно голодні, і ще більше ми страждаємо від спраги. Те, що бабушка дала мені з їжі, я давно вже з'їла, навіть якогось маленького бурячка не залишилося, лише шматок хліба, котрий мені мама простягла на прощання, та кілька ковтків води. Я могла б цей хліб розмочити і з'їсти, але я не можу, при всьому своєму бажанні. Що

тоді мені залишиться з моєї батьківщини? Це остання згадка про мою рідну домівку.

Тут Анатолій підходить до дверей. Український поліцай гримає на нього: «Винеси відро з вагона!» Анатолій мусить винести надвір відро, яке між тим стало вже смердючою клоакою. Нас, дівчат, на короткий час випускають з вагону. Але немає приміщення, де нам сховатися. Як неприємно це нам і як ми соромимося. У присутності солдат ми, дівчата, мусимо надворі справляти нужду. Моя однокласниця Надя зовсім бліда й корчиться від болей у животі. Ще з неї виходить трохи крові, тож в дорозі до країни ворога дівчинка перетворюється на жінку. Одна німецька медсестра з Червоного Хреста турботливо допомагає їй у її складній ситуації. І знову, на радість, у вигляді цієї медсестри з Червоного хреста з'являється вівця серед вовків.

Їдемо далі. Я вже не пам'ятаю, скільки часу ми в дорозі, багато днів. І раптом – приголомшуючий шум, поїзд зупиняється з таким ударом, що нас кидає через весь вагон. Ми чуємо літаки! Лунають постріли, вибухи, ми чуємо крики. Наш вагон залишається неушкодженим і ще багато, дуже багато минуло часу після раптової зупинки поїзда, перш ніж ми знову поїхали. І знову лежимо, зігнувшись, на соломі, слухаємо скрипливу мелодію рейок, цю холодну пісню, яка весь час нас супроводжує, у той час як мої думки знову линуць у село, до мами, бабушки, до мого братика. Сподіваюсь, він своїм бешкетуванням трохи розвеселить маму й бабусю.

Через якийсь час потяг знову зупиняється. Усюди стоять німецькі солдати, озброєні, і тримають собак на повідках. Вони охороняють загін наших солдат, тепер полонених німцями. Вони стоять зовсім близько від дверей нашого вагону. Я вдивляюся в їхні обличчя, судорожно шукаю у цій

темряві. Чи нема батька серед них? Прямо перед собою я бачу велику будівлю, і хоча зараз ніч, там не горить світло. Один з солдатів заглядає у наш вагон, і коли світло його лампи на коротку мить падає на ті будівлі, з темряви виринають літери, яких я не знаю. Жодного слова не можу прочитати. Марія каже: «Так пишуть німці - ми вже в Німеччині.» Ми відчуваємо, як штовхають вагон, Анатолій зумів розібрати з розмов солдатів, які знаходяться зовні, що частину вагонів відчеплять від потягу. «Ми їдемо до Бергштадту, а решта залишається тут.»

Свисток, наш поїзд рушив, залізо по залізу, стара пісня. Голод та спрага супроводжують нас знову. Один раз під час зупинки якась стара жінка змилювалась над нами і вкинула у двері вагону кілька яблук – ангел! Минає ще дві ночі і нарешті поїзд зупиняється. Двері відчиняють. Анатолій показує на велику табличку на якомусь будинку і говорить: «Ось ціль нашої поїздки, вона називається Бергштадт.» І знову там стоять солдати і дехто у формі з нашого вагону. Нам треба виходити з вагону, але ми соромимося, бо ми брудні. Лише раз за всю дорогу у нас була вода, щоб помитися. Німці, які там стоять, одягнені в гарний одяг, такі доглянуті. А ми? Що вони про нас подумують?

Ми мусимо йти до якоїсь великої площі. Там на нас чекають два чоловіки похилого віку. Один з них звертається до нас з промовою, він оголошує нам, що він радий, що ми надаємо фюреру і німецькому народові у розпорядження свою робочу силу. Коли велику боротьбу буде виграно, - говорив він, - ми зможемо повернутись на свою батьківщину. Потім нам зачитують текст, з якого ми дізнаємося, що заборонено. «За втечу покарання смертю», - говорить чоловік у мікрофон. Як мені тікати, як я зможу знайти довгий шлях додому. Але як би я хотіла повернутися назад, до мами й бабусі, до мого брата. Карається смертю, - сказав він. Ні,

помирати я не хочу! Він говорить далі: «Ніяких особистих стосунків з німцями! Я більше не слухаю, у думках я знову у своїй домівці коло річки. В голові спливають спогади про час, коли народився мій брат. Після промови цього чоловіка нам роздають текст кирилицею – нашим шрифтом. Це заспокоює мене спочатку, але потім я читаю знову: «Карається смертю, вважається за саботаж, ворог народу...» І знов мене проймає страх, але мені здається, що я чую бабусині слова: Німці – добрі християни! Сподіваюсь, бабуся має рацію. Я мушу написати своє ім'я під тим текстом, отримую копію, потім нас рахують і ділять на три групи. Чоловік з мікрофоном оголошує: «Перша група йде до металообробної фабрики, друга на фабрику харчових продуктів, а третя група їде вантажівкою у Ранддорф.

Тепер нас відривають один від одного! Я у першій групі. Моя подруга Олена мусить з третьою групою, з Анатолієм Васильовичем і з моїм двоюрідним братом Миколою, їхати у Ранддорф. Через те що Олени і Миколи не буде поряд, мені дуже сумно. Як воно буде? Одній у цій чужій країні?

Через великий залізний міст, під яким їздять поїзди, нас ведуть на ділянку, на котрій стоїть багато будівель, огорожених парканом. По дорозі туди бачимо гору, верхівка її виглядає так, ніби там колись стояв великий замок. Я ніколи такого не бачила. Ми проходимо повз красиві будинки, усе чисто, і на вікнах стоять квіти. Річку я не одразу помічаю. Мені знову соромно через мої порвані валянки, ніхто з німців таке взуття не носить.

Ми в дорозі ще кілька хвилин, а потім двоє чоловіків у формі відчиняють перед нами великі ворота і зразу знову зачиняють за нами. Рухаючись уздовж довгого цеху, відчуваємо, як назовні проникає приголомшуючий шум, дим та подразливий запах. У кінці цього цеху стоять п'ять дерев'яних

будинків, одноповерхових, як наші хати вдома, але набагато похмуріших. Зовні ці будиночки пофарбовані у зелений колір, але не мають солом'яних стріх, як у нас. «Тут ви будете жити, а як вам себе треба поводити, прочитаєте у документі, що вам роздали. Розходьтесь зараз швидко по бараках. Після обіду тоді почнете працювати!», говорить чоловік у формі, який нас супроводжував. Я беру Марію і маленького Григорія за руку і боязко, але з цікавістю, ми йдемо в перший барак. Посередині там стоять довгі столи з лавами, а зліва й справа стоять ліжка, двоповерхові ліжка. Ми дивимось, де нам розмістити нашого малого, але ось уходить охоронець і забирає його. «Тут лише дівчата.» - говорить він і Григорій у сльозах виходить разом з німцем надвір. Через вікно ми бачимо, що його ведуть у барак навпроти. Там над дверима написана цифра «3». Марія плаче. «Та він недалеко від нас», - втішаю я Марію. Кожна з нас отримує вузьку частину у шафі, де ми можемо розмістити привезені з дому речі. Маленький шматочок маминого хліба і бабусину торбинку із землею я не хочу класти у шафу. На шафі немає замка і я хочу ці обидві згадки тримати поблизу себе. Я залізаю на верхнє ліжко, внизу вже встатковується Марія. Наді мною, у горищній балці є маленький виступ, ніша, туди я вкладаю хліб, він добре схований: твердий, як дерево, і майже такого самого кольору. Там я можу сховати і прощальний подарунок бабусі. «Як там мама і братик? Як там, мабуть, хвилюється за мене бабуся!» Тяжка туга за домівкою обгорнула моє серце, маленький тайник над моїм ліжком трохи втішає мене. Коли я на нього дивлюся, то відчуваю себе трохи, як у нашій хаті над річкою, вдихаю повітря батьківщини.

Але тут усе по-іншому. Усюди бігають люди, шум надходить до нас у барак і є багато речей, яких ми не знаємо. Нам показують туалети, які можна змивати проточною водою, а ще є приміщення, де зі стелі звисає кілька сит з дірочками, з яких витікає вода, коли хочеш помитися. Я

відразу спробувала це, бо після цих декількох днів у поїзді відчувала себе більш, ніж брудною. Туалет і умови, щоб скупатися, про які охоронець говорить «душ», подобаються мені дуже, і я думаю, може, буде не так вже й погано, у німців є і хороші речі. Нас охоронятимуть вівці чи вовки?

Звучить гудок і перед дверима кожному з нас видають миску, ложку, ніж та виделку, і кружку. З великого котла нам наливають їжу: суп з буряків. Я страшенно голодна і за мить з'їдаю усе, що було в мисці. Пити дають чай, у нього інший смак, ніж у нас вдома. Як затишно було, як ми їли разом у нас у

хаті, або, як я, мама, бабуся і брат були у полі, працювали. Коли ми миємо перед баракком посуд, я відчуваю себе неприємно. За високим парканом, який оточує нас і наші бараки, німецькі робітники проводять свою обідню перерву, молоді хлопці і літні жінки. У мене таке відчуття, неначе чийсь погляд просвердлюють мене: одна літня жінка посміхається мені. Я для неї людина чи недолудина? Я приймаю цю посмішку, як цінний подарунок, тому що ніколи ще посмішка не робила мене такою щасливою. Бабусині слова знову спадають мені на думку: «Німці – християни!»

Але потім різкий дзвінок кличе до роботи. У підсобному приміщенні заводського цеху нам видають сині робочі костюми, на лівій нагрудній кишені написані три букви – «OST». Перекладач пояснює нам, OST означає, що ми – робоча сила зі східної Європи, з областей, які окуповані німецькою армією. Нас розподіляють по окремих станках, кожний з яких обслуговує один німецький робітник. Ці станки – велетенські чудовиська, яких я зроду ще не бачила. Від них такий шум і мені стає від них страшно. Чи зможу я взагалі тут працювати? До цього я працювала лише на кухні і у полі. Доїла корову, годувала курей та качок. А тепер? Бригадир приводить мене до машини № 19. Там на мене вже чекає один чоловік, років

п'ятидесяти. Він показує мені, як я маю виймати з великого ящика металеві деталі і як я ці залізні вироби круглої, продовгуватої форми, схожі на великі залізні пляшки, потім знову повинна забирати в нього, коли роботу над цим виробом закінчено. Ми працюємо, доки знову не пролунав різкий дзвінок, машиніст показав мені знаком, що перший робочий день скінчився. Охоронці забирають нас. Надворі вже темно. Я цього не помітила, коли була в цеху, бо вікна там замальовані темною фарбою. «Німцям не можна дивитися у вікна?» Ми йдемо у колонах по троє до наших бараків, миємося, вечеряємо. На вечерю – горохова каша. Вкрай заморена, залізаю я на своє ліжко і, перш, ніж заснути, дивлюся, чи ще на місці обидві мої такі цінні згадки з батьківщини. Які дорогі вони й незамінні для мене тепер, коли мені так не вистачає мами, бабушки, братика. Ніколи в житті я так не цінувала шматочок хліба і жменю землі, як тепер: вони стали іконою, а ніша, в якій вони лежать, - іконостасом. Це допомагає мені, принаймні, першу ніч у таборі, у чужій країні, провести без страху.

Через певний час дзвінок вириває мене зі сну, голосні вигуки охорони попереджають нас, що ми мусимо швидко поснідати – хліб та чай. Потім нас забирають на роботу: подавати металеві деталі й знову відносити, шум, пил і на небо ніяк подивитися. Працюємо мовчки, лише зрідка якась команда від машиніста, до якого звертаються «Макс». Коло сусідньої машини часто чути голосні крики, лайку німецької машиністки. Коли її помічниця, одна з наших дівчат, якось упустила додолю металеву деталь, та її побила. Одного разу двоє німців у темних шкіряних пальтах забрали під час роботи одного з наших, з п'ятого бараку. Інші кажуть, він таємно слухав радіо. «Це теж заборонено?»

А так, кожний день починається, як попередній, і закінчується так само: скудна їжа, часто голод, тяжка робота, за якою не промовиш і слова, повернення до бараку, купання, кілька думок про рідних, що залишились удома, потім сон, завдяки якому все забуваєш.

Так я проживаю дні і тижні на чужій для мене землі. Різноманіття приносить лише зміна пір року. Осінь, так як і в нас, несе з собою листопад, взимку так само мете сніг, весна, як у нас вдома, так і тут, сповіщає про нове життя і пробудження природи, навіть кущ калини постає влітку у всій красі, а потім кокетує восени своїми яскравими червоними ягодами перед нашим барачним вікном, немов би той кущ, який у німців називається «снігова куля», знає, що в нас дома калина – це квітка кохання. Чому це я саме зараз думаю про ці квітки калини? Що мене спонукає до цього? Можливо, це ніжна посмішка, яка, очевидно, призначається мені – посмішка того молодого німця, що на машині з протилежного боку виробляє гранати. Німці звертаються до нього: «Грегор», в нас удома на нього б казали «Григорій». Я б охоче відповіла на його посмішку. Серце підказує мені, що поряд з багатьма вовками на цій фабриці в особі Грегора я знайшла достойну любові овечку. І хоч у своїх почуттях я прагну зблизитись з Грегором, холодний розум різко обриває ці мрії: це заборонено, карається смертю! ... Чому ця держава уповноважена знищити любовну симпатію? Чи, може, німцям взагалі невідомі такі відносини? Невже за закоханість у Німеччині розплачуються лише смертю?

Все частіше я сумніваюся, що побачу коли-небудь свою батьківщину, свою сім'ю, що бабушка ще зможе дочекатися, поки я повернуся. Сумніви зростають! Тому мені вже набридло писати про пережите. Для чого це? Для кого? Може, те, що я записала, стане колись якимось зашифрованим текстом, який ніхто більше не зможе прочитати?

Від сьогодні на великій дошці поряд з машинами щодня позначають дату. Я злякано читаю: 25 жовтня 1944 року. Сьогодні відбулося іще дещо особливе у маленькому будиночку поряд з нами: у санітарному бараці одна

наша каторжанка, Надя Скоробагач, подарувала життя маленькому хлопчику. Народжений у неволі, у чужій країні. Чи зможе малюк коли-небудь побачити батьківщину своєї матері? У санітарному бараці про маму і дитину по-справжньому дбають, про них піклується молода німкеня, яка там на санітарній службі. Приходить навіть один німець з керівництва заводу, щоб провідати немовля і його матір: отже, серед вовків знову вівці!

Понад два роки я вже на чужині, без будь-якого зв'язку з рідними. Я дуже рідко відчуваю те, чому мене вчила бабушка: німці – християни. Чи все-таки відчуваю? Макс, машиніст, останнім часом часто забуває свій згорток, який бере на полуденок, або яблуко на тому місці, де я сиджу під час перерви. Випадково? Чи навмисне? На моє німе питання, мій погляд йому в обличчя він так само без слів відповідає: «Так!» Який подарунок! Яка милість! Я записую все це у мою записну книжечку, але потім знову ховаю її подалі від охоронців.

А ще я цього дня дізнаюся, що моя подруга Олена знаходиться зараз у таборі прямо поруч з нами, на фабриці харчових продуктів. У той час, як наші охоронці одного разу щось святкували, я змогла непомітно підійти до забору і поговорити з нею. Вона зовсім занепала духом і розповідає мені крізь сльози, що Анатолія Васильовича нема вже живого. Він працював у сусідньому селі в одного бауера, зовсім недалеко від того хутора, де була Олена. Анатолій закохався у дочку того хазяїна, про це заявили у гестапо і кілька днів тому його публічно повісили на грушовому дереві на старій поштової дорозі край села. Усі наші люди мали на це дивитися! Хіба німці ніколи не закохуються? «Вовки розривають овець» - проноситься думка у моїй голові.

У наступні ночі я більш не можу спати. Чому це трапилось саме з Анатолієм, який так охоче їхав до Німеччини? «Це карається смертю», він цього не чув, не читав? Та, мабуть, є в житті речі, які не можна вимкнути наказом. Так і мої думки. Я думаю про його батьків. Вони ніколи не дізнаються, що трапилось, і ми ніколи цього не розповімо там, тому що ми ж ніколи вже не повернемося назад.

Знову настає день, потім ніч, знову й знову, і падає сніг. Віднедавна нам дозволяється раз на тиждень виходити на кілька годин з табору без охорони. Ось на календарній табличці з'являється дата 24 грудня 1944 року. Той німець, що на моїй машині, стає іще тихіший, хоча ми дійсно ніколи не розмовляли. Я відчуваю, що щось з ним не так. Цього ранку він дає мені разом із хлібом записку. Хтось переклав йому його повідомлення на російську. Я читаю: «Підійди завтра після обіду о другій годині на протилежну сторону від вашого бараку. Там, де росте висока яблуня, живу я. Якщо двері будуть відчинені, заходь у дім, бери з собою свою подругу. Якщо двері будуть зачинені, тоді повертайтеся непомітно назад у табір. Я і моя дружина будемо раді, якщо ви нас відвідаєте: це Різдво, свято християн!» Отже там, коло високої яблуні, живе Макс! Тепер я нарешті знаю, хто нам завжди вночі просував через паркан яблука з другого боку табору. Вовки такого не роблять!

Наступного дня ми пішли тоді до Макса. Двері будинку відчинені і ми заходимо в середину. Там на нас чекає Макс, його дружина, яка тепло обіймає нас, і якийсь чоловік похилого віку, котрий, крім німецької, знає і нашу мову. У кімнаті стоїть гарно прикрашена ялинка, поряд – фотографія двох молодих німецьких солдатів. Жінка плаче, показуючи нам фотографію. «Це були мої хлопчики, Альфред і Вольфганг, обидва загинули на твоїй батьківщині, під час важких боїв на Дніпрі.» Це сумна

година у цьому будинку, і все-таки дуже особлива для нас. І бабусині мудрі слова знову проносяться мені у голові: «Усюди є вовки і вівці!»

Вперше за кілька років у цей день я знову вічуваю себе як людина і повертаються спогади: бабуся й мама час від часу святкували таємно з нами, дітьми, Різдво, перед маленькими яслами, де лежав у соломі Ісус - немовля. Перед ялинкою у вітальні Макса я теж бачу такі ясла і маленького Ісуса у соломі. Через що я опинилась у полоні, в країні, де люди вірять у те саме, що й ми? І чому мені не можна з мамою і бабусею святкувати Різдво вдома, в Україні, перед яслами, як це роблять християни тут, у Бергштадті, як Макс і його дружина? Чому наш Бог це допускає? Чи у німців все-таки інший Бог?

Дружина Макса вириває мене з сумних думок, вона гладить мене, вона знає, про що я думаю, що я відчуваю. Німці святкують сьогодні Різдво, свято любові, народження Христа. Ми п'ємо каву і їмо чудовий пиріг. Якби бабушка, мама, тато, мій брат, а ще обидва сини Макса і його дружини могли зараз сидіти з нами за столом. Час за столом минає, як сон, з якого нас різко виривають, коли Макс потім обережно проводить нас за двері. «Війна скоро закінчиться», шепоче нам на вухо невідомий перекладач, «і тоді ви зможете повернутись додому». Ми стоїмо на вулиці, поряд немає охоронців, ми роздумуємо, чи нам втекти, але куди?

Аж раптом загуділи в місті сирени, їхня льодяна жахлива пісня вириває нас з наших мрій. Літаки в небі – американці. Вони кидають бомби на залізничні споруди. Усюди руїни, дорога облямована мертвими та пораненими людьми. Я завмираю, коли бачу Антоніну, одну з наших полонених. Вона лежить мертва, залита кров'ю, її рука, відірвана від її молодого тіла, висить тепер, як пам'ятник жахіттю, на стіні будинку, там,

на вулиці Фабричній, будинок номер 6. Коло неї, на краю дороги лежить велика бомба, зовсім ціла, не зірвана. Що б трапилось, якби запал спрацював? Нас би теж убило, так, як багатьох інших людей, які тут хотіли святкувати Різдво, свято любові, свято миру? А у тих чоловіків, що були у бомбардувальниках, той самий Бог, що і в нас, у них той самий Бог, що і в німців?

Вкрай приголомшені повертаємось ми до своїх бараків, а куди ж нам іще йти? У таборі знов починаються будні. За днем приходиться ніч. Змінюється пора року, в країну приходиться весна, кущ калини показує зачатки нової сили, яка в ньому діє. Наші охоронці стають привітнішими, помітно ввічливішими. Війна справді закінчується? На листку календаря написано: 24 квітня 1945. Після сніданку ми вже не мусимо йти на роботу, ворота табору відчинені, охоронців немає. З фабрики приходиться одна жінка і оголошує нам, що війна закінчилась і що сьогодні ще прийдуть у табір французи, щоб нас звільнити. «Гітлера та фашизм переможено», кричить вона нам. Бургомістра міста Бергштадт повісили німецькі фанатики, з СС, тому що він не хотів жертвувати містом; білий прапор став його смертним вироком.

Ми й досі не можемо повірити: кінець полону, надія повернутися на батьківщину, знову побачити маму, бабуську, брата. Тоді і батько повернеться з фронту?

Пополудні, 25 квітня 1945 року: на вулиці за табором сильний шум, ідуть танки і французькі солдати. Ми дійсно вільні, і тепер в нас лише одна думка: додому! Але минають ще дні, тижні, аж ось нарешті: залізничний потяг стоїть на вокзалі наготові. Я біжу до Макса додому та прощаюся з

ним та його милою дружиною. Вони обоє плачуть. Перед цим я ще забираю у бараці хліб та мішечок землі із своєї схованки над ліжком. Дружина Макса жестом малює мені хрест на лобі, як це раніше часто робила бабуся. «Якщо ви знайдете могилу моїх хлопців, прикрасьте її квітами», просить вона із сльозами на очах. Вони лежать в українській землі, - мов блискавка, промайнула в мене в голові думка. Тепер, коли я скоро буду вдома, я можу розлучитися із згадкою, яку бабуся дала мені з собою. І я дарую Максу і його дружині той мішечок з українською землею, яка для мене така свята. Макс тремтить, холи бере його у руки і несе в куток у кімнаті, до ніші, де на стіні висить хрест.

Тепер ми сидимо у поїзді, який везе нас додому, вже багато днів, усюди руїни, мертві міста, пошматовані села, потім, нарешті, вантажівкою їдемо на батьківщину, в наше рідно село, до наших хат на Дніпрі. Я тремчу, коли стою перед дверима. Брат відчиняє двері. Як він виріс! «Де мама, де бабушка, тато повернувся?» питаю я його. Я відчуваю, щось трапилося.

Володя веде мене до кімнати, там у ліжку лежить бабушка, тихо, із сумними очима, якою я її раніше не знала. Я кладу її у руку залишок хліба, що мама давала мені на згадку. Вона гаряче цілує мене. «Довго, як довго я на тебе чекала, Люда! У твоєї матері серце розривалося від усього цього, вона померла, невдовзі по тому, як ти змушена була нас покинути.» Тихим голосом вона розповідає, що батько кілька тижнів тому вернувся з війни. Німецька граната розтрощила йому праву ногу. Він ходить щодня на берег Дніпра, але більше вже не може співати. Дуже сумує за мамою. Тим часом брат привів тата. Він постарів та загрубів на лиці. «Може, це я зробила ту гранату, яка забрала в тебе ногу?» Питальним поглядом блукаю я по зморшках його обличчя. «Люда» кричить він і гладить мене. «Люда!» Разом з братом і зі мною шкутильгає він до кладовища, до маминої могили. «Чому так треба було, щоб я від неї поїхала? Як вона страждала!» У садку я виламала кілька гілочок калини, які я кладу їй на могилу. Поряд з нею похований наш сільський поліцай, котрий звав мене на депортацію. Партизани його застрелили. Коло кладовища на вільному місці я теж кладу на траву кілька гілочок з червоними ягодами: для Альфреда і Вольфганга – синів Макса і його дружини.

Коли ми знову повернулися в хату, батько розповідає, що кілька днів тому тут уже були чоловіки, розшукували мене. Сказали, прийдуть ще. Сказали, що я добровільно поїхала до німців, зрадила Велику Вітчизняну війну, це називається колабораціонізм – зрада власного народу! Я більше не розумію світ. Це що, добровільно, коли тебе зі зброєю тягнуть у вагон, коли ти три роки проливаєш сльози, тому що твої рідні так далеко, коли ти взагалі не знаєш, чи побачиш їх коли-небудь? Отже, знову по дорогах шастають вовки, щоб розривати овець. Я сиджу зараз біля бабусинового ліжка, гладжу її і міцно тримаю її руку. А потім я питаю її про те, що знову так бентежить мене у цю мить: «Бабушка, а чому на світі більше вовків,

ніж овець? Скажи мені, як залишаються вівцею, як перетворюються на вовка? Чому Бог допускає усе це? І знову я повторюю свої запитання, і втретє:

Але бабушка більше не відповідає!

© Wilhelm Josef Waibel, Singen 2018

Die Fotos sind von Konstantyn Bobryshev aus Kobeljaki. Veröffentlichung mit freundlicher Genehmigung des Fotografen.

Übersetzung von Viktoria Myronenko, Dnipro

Nur für den privaten Gebrauch.

CC BY-NC-ND